

VORBIREA DIRECTĂ ȘI INDIRECTĂ

DE

I. FISCHER și EM. VASILIU

Într'o expunere vorbită sau scrisă există o serie de împrejurări în care vorbitorul e pus în situația de a reda gândurile sau cuvintele altei persoane. În acest caz se oferă mai multe posibilități de exprimare: comunicarea cuiva poate fi reprodusă întocmai (vorbire directă) sau conținutul ei poate fi redat prin cuvintele autorului (vorbire indirectă). În ambele cazuri este exprimat sau subînțeles un verb care înseamnă « a spune », « a zice », « a gândi » etc., așa numitele verbe declarandi, de care depind frazele redade în vorbire directă sau indirectă. Deosebirea principală între cele două tipuri constă în faptul că frazele exprimate în vorbire directă nu sunt într'un raport de subordonare față de verbul declarandi, în timp ce în vorbirea indirectă întreaga comunicare poate fi considerată ca o completivă dependentă de verbul care înseamnă « a spune ».

Vorbirea directă este introdusă prin verbe care denumesc acțiunea de « a vorbi » sau « a gândi » sau prin locuțiuni cu aceeași valoare. Aceste verbe sau locuțiuni pot preceda comunicarea redată, pot fi intercalate în această comunicare sau îi pot urma:

Dacă l-au dus înaintea viziriului, *i-au dzis*: iată că împăratul vă iartă capetele și sânteti de acum slobodzi și să mergeți să vă alegeți domnu, pre cine veți pohti. (MIRON COSTIN)

Copiii săreau veseli împrejurul mesei, înghițeau cu poftă și *ziceau* pe rând:
— Patru pite ș'un purcel! (DELAVRANCEA)

Horea m'a chemat

Crișan m'a strigat:

— Vino, Cloșcă, iute vină

Să trântim cu domnii'n tină. (M. BENIUC)

Adu-ți aminte, odată

Spuneai: « Voi cânta bucuria! » (M. BANUȘ)

- Care dintre băieții ăi mici e aicea? *întreabă* jupânul.
 — Nici unul! *răspunde* teșghetarul. Sunt toți duși. (CARAGIALE)
 — Du-te! îi *zise* el apoi. De ce-ai venit? (SLAVICI)

Iar cărpaciul care era cu acești
 « Impărate! » *zise* « mulți ani să trăiești! » (ANTON PANN)

Ba de multe ori *zicea în sine*: voi priveghia nurorile, le-oi pune la lucru, le-oi struni ... (CREANGĂ)

Vorba ceea: sânt cinci degete la o mână și nu seamănă toate unul cu altul. (CREANGĂ)

Uneori verbul regent poate fi determinat printr'un adverb, un pronume etc. de felul lui *astfel, așa, următoarele, în acest chip*. O asemenea construcție este mai obișnuită când verbul stă înaintea comunicării reproduse și la sfârșitul ei (mai ales când comunicarea este de dimensiuni mai mari).

Iar Buzescu Preda, cum îl întâlnește,
 i ieși 'nainte și *astfel îi vorbi*:
 — « Dăca nu ți-e frică ș'ai credință'n tine
 O, tătare! vino să te bați cu mine! » (BOLINTINEANU)
 ... « Dar tu, tu însuși spune, pe cine iubești oare,
 Ca să te plângi de alții, o Sorinelul meu? »
Așa vorbi Smaralda, cu aer de muștrare. (BOLINTINEANU)

Un caz special îl constituie folosirea deasă a verbului *a zice*, la persoana I sau a III-a, astfel că o comunicare este întreruptă de câteva ori în decursul exprimării ei de intercalarea acestui verb. Asemenea construcții sunt neliterare și de aceea trebuie evitate.

Stăi, *zic*, — Și mă alăturtez de un bătrân, pe bulevard. Iubite domnule, *zic*. Stai te rog ... (SADOVEANU)

Că la teatru mereu ... *Zic*: « are lojă gratis! » « Da *zice* el, la șosea cu bicicleta de două ori pe zi, dimineața și seara? ». « Tot gratis! » *zic* eu. « Da vara la Sinaia, tot gratis? » *zice* el; « de unde atâta lux? » (CARAGIALE)

De multe ori verbul declarandi poate lipsi, fie în redarea unui dialog întreg:

- Așa crezi tu, Ionuț?
 — Așa știu.
 — Iar Măria-sa nu se mai duce la cetate?
 — Ba se duce (SADOVEANU)

fie din motive stilistice:

Cum a intrat în clasă, [dascălul] s'a așezat pe catedră încrunțat, a strigat catalogul și pe urmă:

— Cănuță! (CARAGIALE)

De omorît nu l-a omorît jupânul, că jupânul nu era om așa de rău ... dar ...

— Unde ai căzut, ticălosule? (CARAGIALE)

Cum ajunse acasă, toți copiii îi ieșiră înainte.

— Tată, mi-e foame! (DELAVRANCEA)

Deoarece vorbirea directă reproduce exact cuvintele cuiva, construcțiile sintactice redată în vorbirea directă prezintă modul de exprimare nu al povestitorului, ci al celui citat. De aceea pot apărea într'un text literar formule sintactice cu totul străine felului obișnuit de a scrie al autorului și normelor limbii literare. Reproducerea unor astfel de formule sintactice servește la caracterizarea personajului:

Eu, dom' judecător, reclam, pardon, onoarea mea, care m'a'njurat, și clondirul cu trei chile mastică prima, care venisem tomn' atunci cu birja de la dom' Marinescu-Bragadiru din piață, însă chiar dom' Tomița zicea să-l iau în birje. (CARAGIALE)

Vorbirea indirectă. După cum s'a arătat mai sus, în vorbirea indirectă se reproduce comunicarea cuiva făcând-o să fie, din punct de vedere gramatical, o subordonată (completivă) a unui verb regent. Vom analiza acum pe rând cum se redau diferitele feluri de propoziție.

Propozițiile principale sunt redată în mod diferit după natura lor.

Astfel, propozițiilor enunțiative din vorbirea directă le corespund propoziții completive introduse de obicei prin *că*, mai rar prin *cum că*, *precum că* etc.

Toată lumea zicea că el o iubește și că este hotărît a o lua. (C. NEGRUZZI)

Au început a vorbi ele în de ele că spânul de fel nu samănă în partea lor nici la chip nici la bunătate. (CREANGĂ)

Striga în gura mare că crapă de foame. (CREANGĂ)

Cu plecăciune apoi i-arată,

Cum că din suflet s'a bucurat

De întâmplarea cea minunată (ALEXANDRESCU)

Propozițiile exclamative nu pot fi redată în vorbire indirectă, deoarece legătura sintactică strânsă a vorbirii indirecte nu permite exprimarea lingvistică a caracterului lor afectiv, caracter esențial al propozițiilor de acest fel (exprimat, precum știm, prin intonație, interjecții, pronume și adverbe exclamative). De exemplu:

Vorbire directă: *Mi-a spus: Uf! Ce cald e!*

Mi-a spus: Cât de frumos lucrează tov. X!

Vorbire indirectă: *Mi-a spus că e cald.*

Mi-a spus că tov. X. lucrează (foarte) frumos¹.

În strânsă legătură cu propozițiile exclamative sunt cele optative, care exprimă o dorință. Nici acestea nu pot fi redată în vorbirea indirectă conservându-și specificul lor afectiv și sunt tratate ca propozițiile enunțiative. Trebuie să distingem în cadrul propozițiilor optative două categorii diferite: unele sunt în realitate propoziții condiționale a căror regentă este neexpri-

¹ Fraza poate fi redată și cu păstrarea particulei *cât*: *Mi-a spus cât de frumos lucrează tovarășul X*, dar atunci particula *cât* nu mai are caracter exclamativ, ci pur și simplu sens cantitativ.

mată: *de-ar veni primăvara!*, *Numai dacă n'aș pierde trenul!*, *Numai să nu se supere!* (la toate acestea s'ar putea presupune o regentă de felul lui *ar fi bine*). Acestea nu pot fi redată în vorbirea indirectă decât exprimând regenta presupusă sau introducând un verb cu sensul de « a dori ». Frazele de mai sus pot fi exprimate în vorbirea indirectă în felul următor:

Mi-a spus că ar dori să vie primăvara, sau

Mi-a spus că ar fi bine dacă ar veni primăvara;

Mi-a spus că ar dori să nu piardă trenul, sau

Mi-a spus că ar putea ajunge la timp, numai dacă n'ar pierde trenul.

A doua categorie este constituită din propoziții optative în mod clar independente (în acest caz putându-se subînțelege o condițională neexprimată):

Cum aș mai pleca la munte! *Ce-aș mai cânta!* (la acestea se poate presupune o subordonată de felul lui *dacă aș avea posibilitatea*).

În vorbirea indirectă valoarea optativă a acestor propoziții se poate reda prin păstrarea modului optativ (înlăturându-se particulele introductive *cum*, *ce...mai*), deși formula introducerii unui verb cu sensul « a dori » nu este exclusă. Exemplele de mai sus se pot exprima așa dar:

Mi-a spus că ar pleca la munte, sau

Mi-a spus că dorește să plece la munte;

Mi-a spus că ar cânta (cu plăcere) sau (mai bine):

Mi-a spus că ar dori să cânte.

Explicația diferenței de tratament al celor două tipuri este faptul că în centrul oricărei comunicări, în vorbire indirectă, trebuie să existe o completivă care să depindă de verbul regent, completivă provenită dintr'o propoziție independentă; cel de al doilea tip fiind o propoziție independentă, poate ea însăși deveni completivă, în timp ce la primul tip este nevoie de exprimarea propoziției regente (neexprimată în vorbire directă) sub formă de completivă.

Propozițiile hortative, care arată un îndemn, se redau în vorbirea indirectă prin completive introduse prin *să*, adică nu-și modifică, față de exprimarea lor directă, construcția sintactică:

Vorbirea directă: *Mi-a spus: să te duci la școală.*

Vorbire indirectă: *Mi-a spus să mă duc la școală.*

Propozițiile imperative se află față de cele hortative în același raport ca cele exclamative față de enunțative: propozițiile imperative au un caracter afectiv care lipsește propozițiilor hortative, de aceea ele vor fi redată în vorbirea indirectă la fel ca și hortativele, fără ca elementul afectiv să poată fi transpus:

Vorbire directă: *Mi-a spus: fii vigilent!*

Vorbire indirectă: *Mi-a spus să fiu vigilent.*

Propozițiile interogative sunt și ele de două feluri: la unele, întrebarea se referă la întregul conținut al propoziției (*Ai fost la școală?*),

la altele numai la un anumit aspect al acestui conținut; acestea din urmă se introduc prin pronume sau adverbe interogative (*Ce citești?* — întrebarea se pune nu asupra faptului de « a citi », ci numai asupra obiectului citirii —, *Unde te duci?* — întrebarea se referă numai la direcția celui care « se duce » etc.).

În vorbire indirectă sintaxa acestor două feluri de interogative este diferită: primele se introduc prin conjuncția *dacă*:

Ia să te vedem *dacă* mi-i găci tu cimilitura aceasta. (CREANGĂ)

A doua categorie nu-și schimbă în vorbire indirectă construcția, pronumele sau adverbul interogativ servind de introducere a subordonatei provenite din întrebare:

Nimeni nu o știa *de unde* este și *cine* este. (NEGRUZZI)

O prietenă comună m'a întrebat *cum* pot fi atât de lipsită de inimă. (CAMIL PETRESCU)

Propozițiile subordonate rămân în vorbirea indirectă subordonate și nu-și modifică construcția sintactică:

Mi-a spus că, dacă voi lucra bine, *voi fi evidențiat.*

Mi-a spus că, deși mi-am îmbunătățit munca, *mai am încă multe lipsuri.*

Mi-a spus că nu poate veni, deoarece pleacă în oraș.

Deoarece vorbirea indirectă înseamnă reproducerea vorbelor altuia, autorul este pus dela început într'o situație diferită de aceea a vorbitorului la cărui cuvinte le reproduce. Sintaxa frazelor din vorbirea indirectă reflectă tocmai această situație deosebită.

Se pun două serii de probleme: prima, a atitudinii autorului față de conținutul comunicării reproduse; a doua, a transpunerii dela situația (în timp, în spațiu etc.) a vorbitorului la aceea a povestitorului.

În ce privește atitudinea, autorul își poate însuși conținutul comunicării reproduse sau poate avea îndoieli asupra lui. Îndoiala se exprimă sintactic prin folosirea modului condițional:

Zice că s'a dus la munte (fără exprimarea îndoielii);

Zice că s'ar fi dus la munte (cu exprimarea îndoielii);

Zice că a lipsit fiindcă a fost bolnav (fără exprimarea îndoielii);

Zice că a lipsit fiindcă ar fi fost bolnav (cu exprimarea îndoielii);

Zice că omul pe care l-a văzut era înalt (fără exprimarea îndoielii);

Zice că omul pe care l-a văzut ar fi fost înalt (cu exprimarea îndoielii).

În ce privește transpunerea situației, schimbările cele mai importante sunt cele privitoare la persoană. Această, deoarece persoana gramaticală caracterizează mai bine raportul dintre persoana care vorbește și persoana care îi redă vorbirea; pe de altă parte, din punct de vedere gramatical, schimbarea persoanei implică atât schimbarea subiectului, cât și a predicatului, deci a celor mai importante părți ale propoziției.

În vorbirea indirectă, persoana gramaticală variază numai în funcție de persoana la care se referă comunicarea făcută în vorbire indirectă, independent de persoana care vorbește și independent de persoana căreia i se adresează.

Tu te lauzi că ai făcut armata? că ai fost sergent? (SADOVEANU)

(vorbire directă: *Tu spui: am făcut armata. . .*).

Cu plecăciune apoi *i-arată*

Cum că *dorește* supus *să-i fie*

Că totdeauna *el l-a iubit*,

Că pentru *dânsul* vieți o mie

Să le *jertfească e mulțumit* (ALEXANDRESCU)

(vorbire directă: *Îi spune: Doresc să-ți fiu supus, totdeauna te-am iubit. . .*)

I s'a zis cu vorbă scurtă

Porunca dă ce *n'ascultă* (ANTON PANN)

(vorbire directă: *Îi spune: De ce n'ascuți porunca?*).

I-am explicat că, dacă *face scandal* și se află despre *întâmplare*, eu o să trec drept *nebun*, dar pe *socoreala ei* are să se rădă ca de o *paperudă* (CAMIL PETRESCU)

(vorbire directă: *I-am explicat: Dacă faci scandal și se află despre întâmplare, eu o să trec drept nebun, dar pe socoteala ta. . .*).

Și întrebând împăratul cum *petrec ei* și ce *fac*

Îi povestiră *slujbașii* cum că toată ziua *zac* (ANTON PANN)

(vorbire directă: *Slujbașii i-au spus: Toată ziua zac*).

Cele de mai sus n'au avut drept scop să epuizeze toate problemele puse de studiul celor două modalități principale de redare a unei comunicări, ci numai pe cele mai importante.